

Ζει ο Βασιλιάς Αλέξανδρος; Μυθοπλαστικές ιστορικές αφηγήσεις για παιδιά

Μένη Κανατσούλη

Καθηγήτρια

ΤΕΠΑΕ, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Περίληψη

Παρουσιάζοντας πέντε βιβλία λογοτεχνίας για παιδιά και νέους με θεματικές εμπνευσμένες από το Μέγα Αλέξανδρο, ουσιαστικά οδηγούμαι σε μια θεώρηση θεμελιωδών –κατά την άποψή μου- ζητημάτων που αφορούν τη διαχείριση της Ιστορίας, πρώτον, μέσα στις μυθοπλαστικές αφηγήσεις και, δεύτερον, σε αυτές που έχουν για αποδέκτη το παιδί. Προφανώς στις αφηγήσεις αυτές αναδύεται όχι η ιστορική αλήθεια, αλλά ιστορικές αλήθειες, ενώ η σχέση ιστορικής πραγματικότητας και μυθοπλαστικής πραγματικότητας εξαρτάται κυρίως από λόγους που αφορούν το παρόν. Φυσικά ως πού φτάνει η μυθοπλασία γύρω από την Ιστορία σχετίζεται και με την ειδολογική κατηγορία, αν πρόκειται δηλαδή για ιστορικό μυθιστόρημα ή μυθιστορηματική βιογραφία. Τελικά, όπως προκύπτει, το βασικό ζητούμενο που απασχολεί τους συγγραφείς που γράφουν ιστορικές αφηγήσεις για παιδιά είναι πώς γίνεται η διαχείριση του χρόνου και κατά πόσο προκαλείται εξοικείωση ή όχι του παιδιού αναγνώστη με το ιστορικό παρελθόν.

Μυθοπλαστικές λογοτεχνικές αφηγήσεις για παιδιά με το Μέγα Αλέξανδρο

Ο Μέγας Αλέξανδρος τόσο στην εθνικά διαμορφωμένη συνείδηση όσο και στην οικουμενική έχει καθιερωθεί ως προσωπικότητα κύρους και σεβασμού. Οι εκατοντάδες χιλιάδες σελίδες που γράφτηκαν από ιστορικούς για το έργο του μεγάλου στρατηλάτη και πολιτικού θα ήταν επόμενο να μας οδηγήσουν στη σκέψη ότι ό,τι ήταν να ειπωθεί γι' αυτόν ειπώθηκε. Όμως, όπως επισημαίνει ο Carr (Σμυρναίος, 2008: 100), «η ιστορία είναι ένας ατελείωτος διάλογος ανάμεσα στο παρόν και το παρελθόν», κατά συνέπεια η ιστορική γνώση (και οι τρόποι που επιλέγονται για να διαμορφωθεί και να αναδιαμορφωθεί) δεν φτάνει ποτέ στην ολοκλήρωσή της, συνεχώς αναπροσαρμόζεται στο παρόν αυτών που (ξανα)γράφουν και (ξανα)διαβάζουν Ιστορία. Ή, για να ακολουθήσω τη φρασεολογία του Jenkins «η ιστορική κατασκευή μπορεί να ιδωθεί ως κάτι που λαμβάνει χώρα εξ ολοκλήρου μέσα στο παρόν» (Jenkins, 1995: 178). Ως αφετηρία μου, λοιπόν, στο άρθρο αυτό έχω την άποψη ότι, καθώς η Ιστορία είναι προϊόν και αυτή της ανθρώπινης υποκειμενικότητας των ιστορικών, η ερμηνεία του περιεχομένου της αλλάζει και προσαρμόζεται πάντα στο χρόνο κατά τον οποίο αυτή εξετάζεται ή επανεξετάζεται. Πολύ περισσότερο όταν αυτό συντελείται στο πλαίσιο της λογοτεχνικής αφήγησης.

Επέλεξα ενδεικτικά παιδικά ιστορικά μυθιστορήματα και μυθιστορηματικές βιογραφίες για το Μέγα Αλέξανδρο με ένα διπλό στόχο: να φανεί η τρόπος πρόσληψης της ιστορικής φυσιογνωμίας από τους συγγραφείς της εποχής μας αλλά επίσης -και κυρίως- να αποτελέσει η ιστορία του Μακεδόνα βασιλέα το πρόσχημα ώστε να συζητηθούν ζητήματα που προκύπτουν από τη χρήση της ιστορίας α) στη σύγχρονη εποχή β) σε κείμενα λογοτεχνικά και γ) για αναγνώστες-παιδιά. Αυτή η τριπλή συνθήκη, αναπόφευκτα ορίζει τους τρεις άξονες επάνω στους οποίους θα κινηθώ, όχι ακριβώς για να ανασυσταθεί λογοτεχνικά η προσωπικότητα και το έργο του Αλέξανδρου αλλά για το πώς δομείται η μυθοπλαστική γνώση γύρω από την ιστορική προσωπικότητα. Θα εξετασθούν: α) πόση ιστορική αλήθεια υπάρχει και συνεπώς τι είδους ιστορική αφήγηση πραγματοποιείται μέσα από τα επιλεγμένα

κείμενα β) πώς γίνεται αντιληπτός ο (ιστορικός) χρόνος από τα παιδιά και γ) τι «ενσυναίσθηση» τους δημιουργείται.

Συγκεκριμένα, θα σχολιαστούν οι τρεις μυθιστορηματικές βιογραφίες για παιδιά που εκδόθηκαν περίπου την ίδια εποχή, *Μέγας Αλέξανδρος. Τα παιδικά του χρόνια* του Μπάμπη Γραμμένου, με πρώτη έκδοση το 1992 (Αγκυρα), *Οι θεοί δεν πεθαίνουνε στην Πέλλα* της Ελένης Δικαίου, με πρώτη έκδοση 1995 (Πατάκης) και *Μέγας Αλέξανδρος* της Γεωργίας Δεληγιάννη-Αναστασιάδη με πρώτη έκδοση 1995 (Μίνωας). Επίσης, το ιστορικό μυθιστόρημα που απευθύνεται σε κοινό νεανικό των Παντελή Σταματελόπουλου και Μαρίας Ηλιοπούλου, *Ένα κουκούτσι στο στρατό του Μεγαλέξανδρου* με πρώτη έκδοση το 2001 (Κέδρος). Το βιβλίο επιλέχθηκε ως παράδειγμα σύγχρονου ιστορικού μυθιστορήματος με πρωτοποριακή προσέγγιση του θέματος. Επίσης, το εικονογραφημένο βιβλίο του Φίλιππου Μανδηλαρά *Ο Μέγας Αλέξανδρος* με πρώτη έκδοση 2010 (Παπαδόπουλος) που επιλέχθηκε ως αντιπροσωπευτικό δείγμα μυθοπλασίας ιστορικού προσώπου για πολύ μικρά παιδιά.

Ιστορική αλήθεια και ιστορικές αλήθειες

Συγκλίνουν οι απόψεις των ιστορικών του 20^{ου} αιώνα ότι «οι εξηγήσεις του ιστορικού είναι περισσότερο εκτιμήσεις παρά αποδείξεις» (Λε Γκοφ, 1998: 172) ή, για να το διατυπώσω με έναν πιο εξτρεμιστικό τρόπο, «ο ιστορικός είναι αυτός που κατασκευάζει τα γεγονότα» (Σμυρναίος, 2008: 98). Απόψεις που μαρτυρούν πλέον και δικαιολογούν σε μεγάλο βαθμό τη σχετικότητα της αντικειμενικότητας των ιστορικών και των «ιστορικών αληθειών». Αυτή όμως ακριβώς η αντίληψη περί αληθείας, που όμως «παραμένει δαιδαλώδης και ατελής» (Σμυρναίος, 2008: 89), κάνει πολύ πιο πειστική και αληθοφανή τη λογοτεχνική εκδοχή και ερμηνεία της Ιστορίας. Επιπλέον, όταν κάποια γεγονότα έχουν αποτελέσματα που αντέχουν στο χρόνο, επηρέασαν σημαντικό αριθμό ανθρώπων και έχουν σημασία όχι μόνο για τους συγχρόνους των γεγονότων αλλά και για τους μεταγενέστερους¹, τότε τα γεγονότα αυτά είναι ιστορικά και –θα πρόσθετα– έχουν αντικειμενικά μεγαλύτερη σπουδαιότητα και αξίζουν να γίνουν λογοτεχνική πλοκή. Αναμφισβήτητα τέτοια είναι η περίπτωση των γεγονότων της ζωής του Μακεδόνα βασιλιά.

Φαίνεται πως οι λογοτεχνικές αφηγήσεις της Ιστορίας αντιπροσωπεύουν πολύ καλύτερα (ακόμη και από την καθαυτό Ιστορία) τις απόψεις των σύγχρονων ιστορικών. Δηλαδή, αυτό που διατυπώνεται περισσότερο ή λιγότερο καθαρά ότι «μια δημοκρατία δεν μπορεί να υιοθετήσει την “καλύτερη αφήγηση” του παρελθόντος για να τη διδάξει στα παιδιά, γιατί απλούστατα αυτή δεν υπάρχει, εφόσον κάθε δυνατή αφήγηση είναι πάντοτε ζήτημα πολιτικών προτιμήσεων ή κοινωνικών συμφερόντων» (Σμυρναίος, 2008: 94) οδηγεί κατευθείαν στην αποδοχή των ποικίλων και διαφορετικών λογοτεχνικών εκδοχών της Ιστορίας ως έγκυρων. Η ιδέα της μιας μοναδικής “Ιστορίας” απορρίπτεται υπέρ της μεταμοντέρνας έννοιας των “ιστοριών”, μιας συνεχιζόμενης σειράς από ανθρώπινες κατασκευές, που η καθεμιά τους αναπαριστά το παρελθόν σε συγκεκριμένες παροντικές στιγμές για συγκεκριμένους παροντικούς σκοπούς (Watkins, 2009: 101). Από κει και πέρα, αυτό που κρίνεται είναι τι είδους επιλογές κάνει ο εκάστοτε λογοτέχνης –και με ποιες ιδεολογικές προτιμήσεις και προθέσεις– ώστε να στήσει τη δική του ιστορική αφήγηση.

Στο *Μέγα Αλέξανδρο. Τα παιδικά του χρόνια* του Μπάμπη Γραμμένου υπάρχει μια εμφανής προτίμηση να αναδειχθούν –και ως αξιόλογα στοιχεία της πλοκής– τα υπερφυσικά σημάδια, δηλαδή οι οίωνοι, τα λόγια του μάντη, τα όνειρα, το γεγονός της πυρπόλησης του ναού της Εφέσιας Αρτέμιδος τη μέρα που γεννήθηκε ο Αλέξανδρος και επιβάλλουν, ήδη από τη γέννησή του, την ξεχωριστή, θεόσταλη υπαρξή του (Αυτό το παιδί, είπε ο μάντης, έχει δυο μάτια με διαφορετικό χρώμα το

καθένα). Ο άλλος *Μέγας Αλέξανδρος* της Δεληγιάννη-Αναστασιάδη εμπεριέχει επίσης τα σημάδια, πιο ασθενικά και ολιγόλογα, που περιέβαλλαν τη γέννηση του Αλέξανδρου, αλλά η άποψη που διαμορφώνεται, ιδιαίτερα καθώς προχωρά η ιστορία, γίνεται περισσότερο κριτική για την εξάρτησή του από μαντείες και χρησμούς: «Οι δεισδαιμονίες κυριεύουν την ψυχή του όσο ποτέ και με το παραμικρό γυρεύει συμβουλές απ' τους μάντεις και τους αστρολόγους... Τον συνοδεύουν και αστρολόγοι Χαλδαίοι και ιερείς του Ζωροάστρη που λατρεύουν τον Ήλιο και το αγνό του φως» (σελ. 217).

Ο Γραμμένος προσπαθεί να δει την ιστορική προσωπικότητα υπό το φως της δικής της εποχής, στο δίπολο παρελθόν-παρόν λειτουργεί σεβόμενος το παρελθόν και δίνει προτεραιότητα στην τοποθέτηση του ιστορικού προσώπου σε αυτό που εκείνος αντιλαμβάνεται ως εποχή του. Αλλά προς αυτή την κατεύθυνση έχει ως εφοδία του σημαντικές μελέτες: Ο Dodds με βαθιά κατανόηση για τιςπίστεις των αρχαίων και τις αντιλήψεις τους για το παράλογο αναφέρει ότι ο δάσκαλος του Αλέξανδρου, ο Αριστοτέλης, γνώριζε πως κανένας δεν μπορούσε να αντέξει τη ζωή της καθαρής λογικής παρά μόνον ολιγόχρονα διαστήματα και πως ήταν ανάγκη να μελετηθούν οι άλογοι παράγοντες της συμπεριφοράς για να κατανοηθεί η ανθρώπινη φύση (Dodds, 1977: 198). Όμως η πιο καθοριστική αντίληψη για την αλόγιστη πίστη του Αλέξανδρου -και των συγχρόνων του- σε σημάδια υπερφυσικά βρίσκεται στις ιδέες των αρχαίων Ελλήνων περί νεμέσεως. Σύμφωνα με τον πολύ σημαντικό μελετητή της αρχαίας ελληνικής θρησκείας Nilsson, «εκείνους που υψώνονται πιο ψηλά από όλους, τους φθάνει πολύ γρήγορα και πολύ σκληρά η καταστροφή. Σε κάθε μέτρο χαράς αντιστοιχεί το ίδιο μέτρο λύπης» (Nilsson, 1997: 241). Μέσα από αυτή την πίστη των αρχαίων στην παντοδυναμία της Μοίρας, ιδιαίτερα όταν η ιστορική προσωπικότητα έχει συνείδηση του ύψιστου σκοπού που πρέπει να πραγματώσει, δικαιολογείται και η πίστη του Αλέξανδρου στις υπερφυσικές δυνάμεις.

Η Δεληγιάννη-Αναστασιάδη, κατευθυνόμενη και από τις σοσιαλιστικές ιδέες που πρεσβεύει, θέλει η ιστορική προσωπικότητα του μεγέθους του Αλέξανδρου να μην παρασύρεται από τέτοιες μεταφυσικές αδυναμίες και γι' αυτό η κριτική της δεν επικεντρώνεται τόσο σε αυτές. Προσανατολισμένη περισσότερο στο παρόν, προσπαθεί να αναπαράγει το λογοτεχνικό πορτρέτο του με μια πιο σύγχρονη αντίληψη. Αν και επανειλημμένα τονίζει τη θέληση, τη στρατιωτική μεγαλοφυΐα, την πολιτική οξυδέρκεια του Αλέξανδρου, παίρνει μια πιο κριτική στάση σε επιλογές του: για παράδειγμα, όταν οι Θηβαίοι του αντιστάθηκαν και έσπευσε ο Αλέξανδρος να πολιορκήσει τη Θήβα και τελικά να εισβάλλει σε αυτήν νικητής, οργισμένος διατάσσει την ισοπέδωσή της. Αυτό που κυρίως την εκπλήσσει και γι' αυτό το τονίζει δεν είναι τόσο ο αφανισμός της πόλης, η συμφορά των κατοίκων που έγιναν σκλάβοι, όσο αυτό που φανερώνεται με την τελευταία φράση του κεφαλαίου: «Μαζί με τη Θήβα χάθηκε στην ουσία και η δημοκρατία στην αρχαία Ελλάδα» (σελ. 91). Στον μεγαλοφυή Αλέξανδρο διαβλέπει το μονάρχη που καταλύει τη δημοκρατία των πόλεων-κρατών.

Οι θεοί δεν πεθαίνουνε στην Πέλλα είναι ο γλαφυρός τίτλος της μυθιστορηματικής βιογραφίας του Μακεδόνα βασιλιά από την Ελένη Δικαίου. Η ιστορία του δεν είναι πρωταρχικά μια ιστορία πολέμων και κατορθωμάτων που θεμελιώνουν την παντοκρατορία του Αλέξανδρου. Τα πολεμικά γεγονότα αποτελούν ίσως τον καμβά ή την αφορμή για να στηθεί πάνω σε αυτά η εμβάθυνση στην ψυχολογία των προσώπων. Ο Αλέξανδρος δεν σκιαγραφείται μονόπλευρα από μια αφήγηση που επικεντρώνεται σ' αυτόν, αλλά μέσα από τα συναισθήματα όλων των προσώπων που τον περιβάλλουν δημιουργείται το προσωπίο το δικό του αλλά και οι τρόποι σκέψης και ζωής των ανθρώπων της εποχής του. Τον Αλέξανδρο τον

καταλαβαίνουμε καλύτερα μέσα από τις γυναίκες που αγάπησε, τη μητέρα του, τη μητέρα του Δαρείου, τις συζύγους του, μέσα από τους συντρόφους του, αλλά και μέσα από τους αντιπάλους του και απ' αυτούς που τον πρόδωσαν.

Η προσέγγιση της ιστορικής προσωπικότητας γίνεται μέσα από τις ματιές των άλλων που τον περιβάλλουν. Η λογοτεχνική περσόνα του Αλέξανδρου από τη Δικαίου έχει αυτήν ακριβώς την ιδιαιτερότητα ως προς την προσέγγισή της: δείχνει απτά ότι η αποκατάσταση του ιστορικού προσώπου δεν είναι παρά συνδυασμός των πολλών διαφορετικών, πολυφωνικών αφηγήσεων των ανθρώπων γύρω του. Με αυτή την έννοια, δικαιούται και ο σύγχρονος άνθρωπος να συμπληρώνει μέσα του με πιο ελεύθερο τρόπο το πορτρέτο των σημαντικών ιστορικών προσώπων. Άλλωστε, η αναπαράσταση –και προφανώς και η αναπαράσταση δια της λογοτεχνίας- είναι ένα προϊόν προερχόμενο από κάπου και ταυτόχρονα ένα προϊόν εξελίξιμο, ένα προϊόν που έχει προέλευση και ένα προϊόν υπό διαμόρφωση (Μάντογλου, 2010: 53). Έναν μόνο περιορισμό θέτει η Δικαίου που αποτελεί γι' αυτήν και τον ορισμό της ιστορικής προσωπικότητας με την εμβέλεια του Αλέξανδρου: «οι αυτοκρατορίες δεν χαρίζονται, μα καταχιώνονται και τα μεγάλα οράματα δεν είναι για ανθρώπους συνηθισμένους» (σελ. 184).

Η ένταξη της ιστορικής αφήγησης σε ένα αδιαμφισβήτητο σύγχρονο ιδεολογικό πλέγμα συντελείται στο μυθιστόρημα *Ένα κουκούτσι στο στρατό του Μεγαλέξανδρου*. Στο βιβλίο γίνεται έκδηλο, τουλάχιστον σε πρώτη ανάγνωση, ότι σύμφωνα με μια πολυπολιτισμική αντίληψη, όχι μόνο δεν προβάλλεται μια θετική εικόνα για το Μακεδόνα βασιλιά, αλλά αντίθετα υιοθετείται μια εχθρική οπτική, αυτή του “άλλου”. Στο μεγαλύτερο μέρος του βιβλίου παρακολουθούμε την ιστορία του Αλέξανδρου μέσα από τα μάτια ενός Θηβαίου, του Φιλόλαου, που, μετά την εκθεμελίωση της Θήβας στα 335 π.Χ., από το νεαρό τότε Αλέξανδρο, είδε τους γονείς του να σφαγιάζονται και τον εαυτό του, από την τρυφερή παιδική ηλικία, να γίνεται δούλος. Ο Φιλόλαος δεν μπορεί παρά να μισεί τον καταστροφέα της πόλης του και το μίσος του εξηγεί το διακαή του πόθο και σκοπό ζωής να τον συναντήσει κάποτε για να πάρει εκδίκηση: «Ο Φιλόλαος, φλεγόμενος από το μίσος εναντίον των Μακεδόνων, πέρασε το χειμώνα κάνοντας προσευχές και ζητώντας από τους θεούς του Ολύμπου να πάσουν να δείχνουν εύνοια στο Μακεδόνα βασιλιά» (σελ.64).

Η οπτική του Φιλόλαου είναι η οπτική του “άλλου”, αυτού που βλέπει τη μεγαλύτερη ίσως πολιτική προσωπικότητα στην αρχαιοελληνική ιστορία όχι μέσα από τα μάτια αυτών που θαυμάζουν τη μεγαλοφυΐα του Μακεδόνα βασιλιά, αλλά μέσα από τα μάτια αυτών που υπέστησαν τις θλιβερές συνέπειες των κατακτήσεών του, τη δουλεία και το βίαιο θάνατο. Η στάση αυτή δίνει την εντύπωση ότι οι συγγραφείς, αποστρεφόμενοι ιδέες που θα μπορούσαν να θεωρηθούν πατριωτικές ή και εθνικιστικές, στέκονται κριτικά απέναντί στον Αλέξανδρο και υπερπροβάλλουν αυτά που σύμφωνα με το πνεύμα της δικής μας εποχής αποτελούν βαρβαρότητες.

Κάτι τέτοιο όμως ισχύει μόνο για την αρχή της πλοκής. Αργότερα, όταν πια ως νεαρός ενήλικος, ο Φιλόλαος καταφέρνει να προσεγγίσει το μεγάλο στρατηλάτη και να καταταγεί στο στρατό του, τα πράγματα αναποδογυρίζουν. Το μίσος, που τροφοδοτούσε μέχρι τότε την ψυχή του, δίνει τη θέση του σε πρωτόγνωρα αισθήματα. Όσο περισσότερο γνωρίζει τον Αλέξανδρο, τις ιδέες του, το όραμά του, αλλά κυρίως το ότι ο ίδιος ο Αλέξανδρος δεν υψώνει τείχη απέναντι στους ανθρώπους εξαιτίας της διαφορετικής τους καταγωγής, αλλά υπερασπίζεται και προωθεί τον κάθε άξιο άνθρωπο, τόσο αρχίζει να νιώθει την καρδιά του να θερμαίνεται για τον μεγάλο άνδρα. Και όταν πια, σε προχωρημένη ηλικία, θα επιχειρήσει ένα προσκύνημα στον τάφο του Αλέξανδρου, τα λόγια του μεγάλου στρατηλάτη, γραμμένα εκεί, ουσιαστικά θα δώσουν την καλύτερη εξήγηση της

μεταστροφής του: «Σας εύχομαι τώρα που τελειώνουν οι πόλεμοι, να είστε ευτυχισμένοι ζώντας ειρηνικά. Όλοι οι θνητοί από δω και πέρα να ζήσουν σαν ένας λαός, μονοιασμένοι για την κοινή προκοπή. Να έχετε την οικουμένη πατρίδα σας, με νόμους κοινούς, όπου θα κυβερνούν οι άριστοι, ανεξάρτητα από φυλή. Δεν χωρίζω τους ανθρώπους, όπως κάνουν οι στενόμυαλοι, σε Έλληνες και βαρβάρους. Δεν με ενδιαφέρει η καταγωγή των πολιτών ούτε η φυλή στην οποία ανήκουν. Τους διακρίνω με μοναδικό κριτήριο την αρετή. Για μένα κάθε καλός ξένος είναι Έλληνας και κάθε κακός Έλληνας είναι χειρότερος από βάρβαρο» (σελ. 251-252). Ο Αλέξανδρος εκστομίζει (από το μνήμα) λόγια που μόνον ένας ιδεολόγος της εποχής μας, χωρίς ρατσιστική προκατάληψη, θα μπορούσε να πει: το άτομο, όποια καταγωγή κι αν έχει, είναι άξιο σεβασμού για την αρετή του. Ο λόγος του Αλέξανδρου είναι ένας λόγος πολυπολιτισμικός που εκφράζει τις ανησυχίες του σύγχρονου, οικουμενικού ανθρώπου που δεν θέλει να είναι πολίτης ενός τόπου, αλλά του κόσμου όλου².

Ιστορικό μυθιστόρημα και μυθιστορηματική βιογραφία

Στα τέσσερα λογοτεχνικά βιβλία που μέχρι στιγμής σχολιάστηκαν επηρεάζεται η ιστορική εκδοχή από την ειδολογική επιλογή. Η μυθιστορηματική βιογραφία θεωρητικά πρέπει να χαρακτηρίζεται από μεγαλύτερη επιστημονική αξιοπιστία και να παρακολουθεί στενά τα ιστορικά γεγονότα. Όπως αναφέρει η Rita Marcella, η βιογραφία είναι με πολλούς τρόπους μια λιγότερο ριψοκίνδυνη, μια ασφαλέστερη φόρμα γραφής από το μυθιστόρημα και ότι στο πεδίο της βιογραφίας για παιδιά η διαχωριστική γραμμή μεταξύ βιογραφίας και ιστορίας είναι πολύ δύσκολο να ορισθεί (Marcella, 1993: 9, 12). Από την άλλη, το ιστορικό μυθιστόρημα, καθώς παρουσιάζει τα ιστορικά πρόσωπα και γεγονότα κυρίως στο φόντο της ιστορίας, δίνοντας προβάδισμα στους μυθοπλαστικούς χαρακτήρες και δι' αυτών στην αναπαράσταση της καθημερινότητας μιας άλλης εποχής, μπορεί πιο εύκολα να αποκλίνει από την ιστορική αλήθεια (και ό,τι μπορεί να εννοείται με αυτήν). Ειδικά όταν πρόκειται για εσωτερικές και κρυφές σκηνές ή για μύχιες σκέψεις του ιστορικού προσώπου, ο μυθιστορηματικός αφηγητής έχει την ελευθερία να πραγματοποιήσει μια πλασματική πραγματικότητα που όμως πρέπει να υπακούει στις ιστορικές συνθήκες που διέπουν τη ζωή των αλλοτινών ανθρώπων. «Το ιστορικό μυθιστόρημα είναι ένα μυθιστόρημα του οποίου το θέμα είναι φανταστικά γεγονότα, που ο συγγραφέας τα χειρίζεται σαν να έχουν συμβεί στο παρελθόν, μια φορά κι έναν καιρό» (Σαχίνης, 1971: 31).

Στο μυθιστόρημα *Ένα κουκούτσι στο στρατό του Μεγαλέξανδρου* και στην πολυπολιτισμική και πολυφωνική αφήγηση που υιοθετείται πραγματοποιείται πολύ περισσότερο η άποψη ότι υπάρχει μόνον Ιστορία του παρόντος. Αυτό, σύμφωνα με τον Ricoeur (1990: 78), αληθεύει εφόσον προσθέσουμε ότι υπάρχει *Ιστορία των δυνατοτήτων του παρόντος*. Δηλαδή, η Ιστορία εξερευνά την περιοχή των «φανταστικών» παραλλαγών που περιβάλλουν το παρόν και το πραγματικό, αυτό που θεωρούμε ως δεδομένο στην καθημερινή μας ζωή.

Η έννοια του χρόνου στις ιστορικές αφηγήσεις για παιδιά

Η έννοια του χρόνου στην ιστορία, η χρονική απόσταση παρόντος-παρελθόντος, η μνήμη που σωρεύεται και κληροδοτείται στις επόμενες γενεές αποτελούν ουσιαστικά ζητήματα στη μελέτη της ιστορικής αφήγησης για παιδιά. Όμως ο χρόνος δεν είναι ο ίδιος για όλους. Δεν υπάρχει ένας χρόνος αλλά πολλοί, δεν υπάρχει ένα κοινό πλαίσιο του χρόνου με το οποίο μπορούν να σχετιστούν όλοι οι άνθρωποι (Μάντογλου, 2010: 135). Αυτό ισχύει πολύ περισσότερο για το μικρό

παιδί. Η έννοια του χρόνου, σύμφωνα με τον Piaget, είναι δύσκολο να κατανοηθεί από μικρά παιδιά, καθώς απαιτείται λογική επαγωγική σκέψη την οποία δεν έχουν ακόμη αναπτύξει. Αδυνατούν να χειριστούν αφηρημένες έννοιες και υποθέσεις που απαιτούν συνδυασμούς, επεξηγήσεις και συμπεράσματα. Μια τέτοια ιστορική γνώση δεν μπορεί να διαμορφωθεί στα παιδιά και η μόνη εφικτή γνώση της Ιστορίας που μπορούν να έχουν τα παιδιά, σύμφωνα με τον Roy Hallam και άλλους, είναι η γνώση συγκεκριμένων γεγονότων, δηλαδή «η συμβαντολογική ιστορία» (Σμυρναίος, 2008: 78). Όμως η συστηματική εξοικείωση με την αντίθεση παρελθόν-παρόν φαίνεται να παίζει σημαντικό ρόλο για την απόκτηση της συνείδησης του χρόνου. Σε μια τέτοια εξοικείωση του παιδιού συμβάλλουν αποφασιστικά τα βιώματα, προσωπικά και κυρίως οικογενειακά, αλλά και γενικότερα οι αφηγήσεις ιστοριών που, ούτως ή άλλως, γοητεύουν τα παιδιά και συχνά υποκινούν την περιέργειά τους.

Η εμπειρία του χρόνου που έχει το παιδί είναι σχεδόν ανύπαρκτη στη διάρκεια της μικρής ζωής του και μόνον η οικογενειακή και προσωπική ιστορία, όπως προαναφέραμε, δίνουν μια πρώτη αίσθηση του χρόνου. Από αυτή την άποψη, το βιβλίο του Γραμμένου με την εστίασή του στα παιδικά χρόνια του Αλέξανδρου μπορεί να βοηθήσει το παιδί-αναγνώστη να διαμορφώσει μια πρώτη εμπειρία χρόνου και ιστορικού χρόνου. Όπως θα δούμε και παρακάτω, μιλώντας για την «ενσυναίσθηση», το μικρό παιδί προβάλλει τον εαυτό του στον μικρό Αλέξανδρο και παρακολουθεί τα δικά του βιώματα, που πολλά εξ αυτών μπορεί να είναι αντίστοιχα με τα δικά του αλλά εξελίσσονται σε άλλη εποχή. Όμως και από μόνο του το γεγονός ότι η παιδική ηλικία του Αλέξανδρου και τα χρόνια που περνούν (μέχρι να φτάσει στην εφηβεία) γίνονται αφήγηση βοηθά το παιδί να οργανώσει κατά κάποιο τρόπο την αντίληψή του για το χρόνο.

Στο *Μέγα Αλέξανδρο* της Δεληγιάννη-Αναστασιάδη παρατηρούμε μια άλλη εκδοχή του χρόνου. Καθώς υπάρχει απτή αντίθεση παρελθόντος-παρόντος, το παιδί εξοικειώνεται με αυτήν και μπορεί έτσι να προχωρήσει στην απόκτηση της συνείδησης του χρόνου. Όλο το βιβλίο είναι οργανωμένο επάνω στη σχέση παρόν-παρελθόν. Ο αφηγητής με αφορμή την αφήγηση του παρελθόντος κάνει συνεχώς άλματα σε χρόνο μεταγενέστερο ή στο παρόν: Άλλοτε, για να δείξει τη ζωντανή και ηρωική ανάμνηση του Αλέξανδρου στη μετέπειτα λαϊκή παράδοση (η παράδοση για τη Γοργόνα, τοπικοί θρύλοι για το πέρασμα του Αλέξανδρου από διάφορες περιοχές, «γιατί οι γυναίκες στο Γιδά φορούν περικεφαλαία», κ.λπ.). Άλλοτε, για να κάνει νύξεις σε τωρινούς αρχαιολογικούς θησαυρούς που συνδέονται με τον Αλέξανδρο και τις νίκες του («Στη Χαιρώνεια, οι αρχαιολόγοι ανακάλυψαν κάτι όπλα από την αρχαία μάχη, φαγωμένα από τη σκουριά» ή «υπάρχει στο μουσείο της Πέλλας ένα περίεργο αλαβάστρινο αγαματάκι της ελληνιστικής εποχής. Είναι ο Αλέξανδρος έφηβος με τη μορφή του Πάνα»). Άλλοτε, για να αναφερθεί σε απόψεις ιστορικών («Μερικοί ιστορικοί δίνουν την εξήγηση πως με το να καταστρέψει την Περσέπολη, έδινε ικανοποίηση στις ελληνικές πόλεις που σήκωσαν κεφάλι στον Αντίπατρο»). Άλλοτε πάλι, αρκούν οι χρονικοί προσδιορισμοί που επιτείνουν ή υπενθυμίζουν τη χρονική απόσταση παρελθόντος-παρόντος («εκείνα τα χρόνια...»).

Στο *Οι θεοί δεν πεθαίνουνε στην Πέλλα*, η όλη αφήγηση δίνεται με χρονική γραμμικότητα ταυτόχρονα όμως αφήνονται κενά μεγάλα χρονικά διαστήματα. Για παράδειγμα, η ιστορία δεν χρονοτριβεί διόλου στην παιδική ηλικία του Αλέξανδρου και στη διαπαιδαγώγησή του, αλλά ξεκινά περίπου με το θάνατο του Φιλίππου. Το πέρασμα του στρατηλάτη Αλέξανδρου από τις τόσες διαφορετικές χώρες δίνεται αποσπασματικά και ίσως βιαστικά, ενώ αντίθετα ο χρόνος της αφήγησης σχεδόν σταματά σε επεισόδια λιγότερο “ιστορικά” που σχετίζονται με τα συναισθήματα των χαρακτήρων ή τις ανομολόγητες σκέψεις τους. Ο χρόνος όμως θα σταματήσει

κυριολεκτικά, θα “κολλήσει”, για να τονιστεί με αυτόν τον τρόπο η τραγικότερη στιγμή στη ζωή του Αλέξανδρου, σύμφωνα με τη συγγραφέα, που είναι ο θάνατος του αγαπημένου του φίλου, Ηφαιστίωνα. Η διάσταση του ψυχολογικού χρόνου περιβάλλει emphatica κάθε άλλη αντίληψη χρόνου.

Από την άλλη, το μυθιστόρημα των Σταματελόπουλου και Ηλιοπούλου αφήνει την ιστορία να εξελιχθεί εξ ολοκλήρου στο παρελθόν, δεν γίνονται χρονικές προβολές σε χρόνο μακρινό από τα αφηγούμενα γεγονότα (flash forward) και το παρόν συγγραφέων και αναγνώστη δεν υπάρχει. Η όποια συσχέτιση με το παρόν γίνεται μόνον έμμεσα, καθώς η ιστορία διαποτίζεται σταδιακά από την (πολύ πιο σύγχρονη) πολυπολιτισμική ιδεολογία. Αλλά και το βιβλίο του Γραμμένου εκτυλίσσεται εξ ολοκλήρου στο παρελθόν, παρόλο που η έννοια του παρόντος υπεισέρχεται κυρίως με τη ζωντανία και παραστατικότητα της αφήγησης.

Εξοικείωση/ανοικείωση με το ιστορικό παρελθόν

Αυτή η σχέση παρελθόντος-παρόντος είναι καθοριστικής σημασίας για τις ιστορικές αφηγήσεις που απευθύνονται σε παιδιά. Το υποστηρίζω αυτό, θέλοντας να επισημάνω ταυτόχρονα την εγγενή αντίφαση που αναφύεται. Οι ιστορικές αφηγήσεις βασίζουν το μεγαλύτερο μέρος της επιτυχίας τους σε αυτή την αίσθηση του μακρινού και του απλησίαστου, το ιστορικό και το ρομαντικό ρίγος που μας προκαλούν τα παλιά χρόνια, την εντύπωση πως ζούμε, ενώ διαβάζουμε, σε μια εποχή ολότελα διαφορετική από τη δική μας (Σαχίνης, 1971: 35). Από την άλλη, αυτή η απόσταση, χρονική και περιεχομένου, αυτή η ανοικείωση, παρά τη γοητεία που ασκεί, μπορεί να αποδειχθεί το εμπόδιο που δεν θα επιτρέψει τον μικρό αναγνώστη να προσεγγίσει την Ιστορία, να την παρακολουθήσει και να την ευχαριστηθεί. Αυτή την αντίφαση, την ορίζει με σαφήνεια ο Keith Jenkins λέγοντας ότι ο μόνος τρόπος να φέρουμε τους ανθρώπους του παρελθόντος (που είναι τόσο διαφορετικοί από μας) κάτω από τον έλεγχό μας είναι να τους κάνουμε σαν εμάς. Αλλά αυτό είναι καθαρά ανιστορισμός ή αναχρονισμός (Jenkins, 2003: 51-57).

Για τους συγγραφείς ιστορικών αφηγήσεων για παιδιά το στοιχείο είναι να βρουν τη συνταγή ώστε το ανοίκειο παρελθόν να εξομαλύνεται μέσα από ένα πιο οικείο παρόν, χωρίς όμως να καταστρέφεται η ιστορικότητα. Ενώ από τη μια πρέπει να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη η ενσυναίσθηση (empathy), δηλαδή η ικανότητα να βλέπει το παιδί τον κόσμο με τα μάτια του άλλου, από την άλλη αυτό πρέπει να γίνεται στο μέτρο του εφικτού, σύμφωνα με το επίπεδο των γνώσεων και των βιωμάτων του.

Στο *Μέγα Αλέξανδρο* του Φίλιππου Μανδηλαρά που απευθύνεται σε μικρές ηλικίες παιδιών που μόλις έχουν μια στοιχειώδη εγγραμματοσύνη, επιδιώκεται να δοθούν τα αλλοτινά ήθη, η μέσα από αυτά διαμόρφωση της προσωπικότητας του Αλέξανδρου και η ζωή του ως εξής: η Ιστορία δίνεται εξαιρετικά συνοπτικά, όπως είναι φυσικό άλλωστε λόγω της μικρής ηλικίας των αναγνωστών, τα βασικά γεγονότα δίνονται σχεδόν μονολεκτικά, ενώ η εικονογράφηση (με αρχιτεκτονήματα και ενδυμασίες μιας άλλης εποχής, με μεταφορικά μέσα όπως το άλογο και με οπλισμό όπως η σάρισα, κ.λπ.) δείχνει με αδρές πινελιές τη διαφορά. Από την άλλη, επιδιώκεται η όλη αφήγηση –κειμενική και εικονιστική– να αναχθεί σε κάτι οικείο (ή που θεωρείται οικείο): η όλη ιστορία αποδίδεται με λόγο ποιητικό και ομοιοκατάληκτο, υιοθετείται ένα καρικατουριστικό ύφος που δίνει μια ελαφρότητα στο βάρος της Ιστορίας, ενώ οι διάλογοι με τη μορφή καρτουνίστικων μπαλούνς υπογραμμίζουν μεν ένα-δυο σημαντικά αφηγηματικά γεγονότα, χωρίς όμως να το κάνουν με τρόπο εναργέστερο για το μικρό αναγνώστη. Επί παραδείγματι, στην τελευταία σελίδα της αφήγησης (πριν το «Μαθαίνω περισσότερα») εικονίζονται

τέσσερις άνδρες με διαφορετική ενδυμασία ο καθένας. Στον καθένα απολήγει ένα συννεφάκι σκέψης, κατά την τεχνική των κόμικς, και μέσα σε κάθε συννεφάκι υπάρχει ένα κεφάλι. Για τη μια περίπτωση, μπορούμε να σκεφτούμε (ως ενήλικοι) ότι ο εικονιζόμενος Αιγύπτιος ονειρεύεται (;) να γίνει φαραώ (στο κεφάλι –του;- φορά το χαρακτηριστικό στέμμα-μαντήλι των Φαραώ). Τι κάνουν όμως οι άλλοι; Και ούτε μπορούμε να βγάλουμε άκρη από τη σχετική λεζάντα: «Κι ήταν τόσο μεγάλη η αυτοκρατορία που βήμα-βήμα έκτισε [...] που οι διάδοχοί του σύντομα χρειάστηκε να τη χωρίσουν, το έργο του αλλιώς δεν θα μπορούσαν να συνεχίσουν».

Η συνολική ιστορία, προσπαθώντας να συμβιβάσει την ιστορική αλήθεια με την χρήση της αφήγησης, την έμφυτη δυσκολία του παιδιού να συλλάβει το μακρινό παρελθόν με όψεις της σημερινής πραγματικότητας μάλλον καταλήγει σε ένα αποτέλεσμα που πραγματοποιεί άτεχνα το στόχο του, να μιλήσει δηλαδή στο παιδί για το ιστορικό παρελθόν με τρόπο ευεξήγητο, κατανοητό και άμεσο.

Αντίθετα, στο *Μέγα Αλέξανδρο* του Γραμμένου –απευθύνεται βέβαια και σε ένα πιο προχωρημένο ηλικιακά παιδικό κοινό- ο σεβασμός στον ιστορικό χρόνο προέχει. Αν εξετάσουμε το είδος της εκπαίδευσης του Αλέξανδρου, βίωμα που καταλαμβάνει μεγάλο μέρος και στη ζωή του αναγνώστη-παιδιού, θα μπορούσαμε να δούμε με ποια μορφή ιστορικότητας περιβάλλεται. Ο βασιλιάς Φίλιππος, έχοντας διαπιστώσει την ευφυΐα του Αλέξανδρου, αποφασίζει να αναθέσει τη διαπαιδαγώγησή του σε έμπειρο παιδαγωγό. Τι σημαίνει όμως καλή εκπαίδευση για τα δεδομένα της εποχής; «Ο ίδιος [ενν. Φίλιππος] καυχιόταν για τη μεγάλη του μόρφωση και συχνά έκανε επίδειξη μιλώντας την αττική διάλεκτο, που μιλούσαν οι Αθηναίοι. Λοιπόν, θα έπρεπε και ο γιος του να αρχίσει να μορφώνεται σύμφωνα με τις ελληνικές αρχές και παραδόσεις. Και πρώτα απ' όλα θα έπρεπε να αρχίσει να μαθαίνει την Ιλιάδα και την Οδύσσεια. Έτσι, ο Φίλιππος αποφάσισε να μιλήσει στο Λυσίμαχο[...] δεν υπήρχε κανένας άλλος που να ξέρει να απαγγέλλει από μνήμης ολόκληρη την Ιλιάδα και την Οδύσσεια» (σελ. 60). Το εκπαιδευτικό ιδεώδες, τουλάχιστον στη Μακεδονική αυλή, είναι αυτό: σωστή ομιλία και γνώση της αττικής διαλέκτου και αποστήθιση των Ομηρικών επών. Και όταν αργότερα δάσκαλος του Αλέξανδρου θα γίνει ο Αριστοτέλης, η παιδεία του μελλοντικού ηγέτη θα αποκτήσει ένα τέτοιο βάθος που θα τον συντροφεύει σε όλο το διάστημα της ζωής του. Ο Αλέξανδρος μαθαίνει να σέβεται τον πολιτισμό και αργότερα, όταν πια θα είναι κοσμοκράτορας, θα πραγματοποιήσει με το εκπολιτιστικό του έργο αυτό που ο Αριστοτέλης του δίδαξε: πως άλλο πράγμα είναι ο βασιλιάς κατακτητής και άλλο ο βασιλιάς κυβερνήτης και εκπολιτιστής (σελ. 129).

Όμως ο Αλέξανδρος παίρνει και μια άλλη παιδεία, αυτή του πολεμιστή. Πέρα από τον κόσμο του δασκάλου του που είναι ο κόσμος της σκέψης, των ιδεών, του πολιτισμού, υπάρχει και ο σκληρός και άγριος κόσμος των πολεμιστών. Σε αυτό το ηρωικό ιδεώδες, του «ηγεμονικού ανδρισμού» εάν θέλαμε να το ορίσουμε με μια σύγχρονη ορολογία, ο μελλοντικός στρατηλάτης θητεύει από νωρίς. Από μικρός, με τη συναναστροφή του με τους ενήλικους άνδρες αλλά και με τις συναντήσεις του με τον πατέρα του, μαθαίνει την τέχνη του πολέμου και την τέχνη της ανδρείας. Το κεφάλαιο με το Βουκεφάλα μας πληροφορεί αναλυτικά και γι' αυτού του είδους την παιδεία του μικρού Αλέξανδρου: Όταν ακούει τον πατέρα του να λέει «Δεν υπάρχουν δύσκολα άλογα για κείνον που ξέρει» (σελ. 101), ο Αλέξανδρος θα φωνάξει δυνατά για να τον ακούσουν όλοι, αφού έχει πια αντιληφθεί το μυστικό του αλόγου: «Τι ανόητοι που είναι! Αφήνουν τέτοιο άλογο να χαθεί, γιατί τους λείπει λίγη τέχνη και τόλμη» (σελ. 103). Από τη μια, θέλει να επιδείξει την αρρενωπότητά του στους άλλους άνδρες, να μπορεί να προφέρει χωρίς ντροπή τα ονόματα του Θησέα, του Ηρακλή, του Αχιλλέα, όλων αυτών που με τα κατορθώματά τους έκαναν τον κόσμο

να τους θαυμάζει, να τους θυμάται και να τους τιμά (σελ. 109). Από την άλλη όμως, ως μαθητής του Αριστοτέλη, αυτό που κυρίως έμαθε είναι να χρησιμοποιεί το μυαλό του. Έτσι θα υποτάξει τον ατίθασο Βουκεφάλα με την εξυπνάδα του, γυρίζοντας το άλογο με τρόπο που να βλέπει τον ήλιο. Ο Αλέξανδρος είχε καταλάβει πως το άλογο φοβόταν τον ισκίο του.

Ο *Μέγας Αλέξανδρος* της Δελιγιάννη-Αναστασιάδη δεν προβάλλει τόσο πολύ το αρρενωπό ιδεώδες. Ίσως στο πλαίσιο μιας αντίληψης διαπαιδαγώγησης κατάλληλης για σύγχρονο αναγνώστη, προτάσσει άλλες ιδέες. Ο έφηβος Αλέξανδρος προβάλλεται αντιθετικά προς τον Φίλιππο. Ο Φίλιππος είναι ο τραχύς πολεμιστής που «δεν πολυσκοτιζόταν για τις ασήμαντες, όπως νόμιζε, λεπτότητες του Αλέξανδρου. Κι εκείνος με τη σειρά του χαμογελούσε για τη λειψή καλλιέργεια του πατέρα του και όλο ξεμάκραινε από κοντά του» (σελ. 75). Η βασική ιδέα της Δελιγιάννη-Αναστασιάδη είναι να αναδείξει στο πρότυπο του ηγεμόνα τον άνθρωπο που δεν εκφράζει τόσο την αρρενωπότητά του όσο τη λεπτότητα των συναισθημάτων του και την καλλιτεχνική του ευαισθησία. Διαπιστώνει πόσο διαφέρει ως προς αυτό ο Αλέξανδρος από τον πατέρα του. Όχι ότι η συγγραφέας δεν αντιμετωπίζει κριτικά τον Αλέξανδρο, αλλά αυτό το κάνει για άλλους λόγους, που σχετίζονται κυρίως με την αυταρχικότητά του και με μια αντίληψη αριστοκρατική –μολονότι σαφώς αναφέρεται στην αριστοκρατία του πνεύματος, που φαίνεται να τον διακατέχει. Όπως όταν ο Αλέξανδρος θύμωσε με το δάσκαλό του τον Αριστοτέλη ο οποίος δημοσίευσε τους λόγους του που έβγαζε διδάσκοντάς τον στην Πέλλα: «Δεν έκανες καλά που έβγαλες σε βιβλίο τους λόγους. Γιατί έτσι σε τι θα ξεχωρίζουμε, αν αποκτήσουν όλοι τις γνώσεις που διδαχτήκαμε εμείς; Θα προτιμούσα να είμαι ανώτερος από τους άλλους, κατέχοντας τα καλύτερα πράγματα για τη ζωή, παρά έχοντας δύναμη» (σελ. 162).

Σύγχρονα ιδεώδη στις ιστορικές αφηγήσεις για το Μέγα Αλέξανδρο

Οι μυθιστορηματικές βιογραφίες του Αλέξανδρου μολονότι αντλούν από παλαιότερες και ίσως κοινές πηγές παρουσιάζουν μεταξύ τους αποκλίσεις στα παιδαγωγικά ιδεώδη που απηχούν. Το ηρωικό ιδεώδες, όπως είδαμε παραπάνω, προκρίνεται από τον Γραμμένο ως το υλικό μιας αφήγησης που συνάδει καλύτερα με το ιστορικό παρελθόν. Το βιβλίο της Δελιγιάννη-Αναστασιάδη εισάγει μια πιο μοντέρνα θεώρηση της Ιστορίας όπου η έμφαση δίνεται στην ψυχική καλλιέργεια της ιστορικής προσωπικότητας. Μάλιστα αυτό γίνεται εμφανέστερο, αν συνυπολογίσουμε το πώς παρουσιάζεται η σχέση του με το γυναικείο φύλο, αλλά όπως αυτό εκπροσωπείται από τη μητέρα (είτε της ίδιας της Ολυμπιάδας είτε της «θετής» μητέρας του, μητέρας του Δαρείου που την προσφωνούσε επίσης μητέρα).

Το βιβλίο της Δικαίου διατρέχεται από μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα αντίληψη περί αρρενωπότητας: ανάμεσα στις σχέσεις του Αλέξανδρου, με την Ολυμπιάδα, το Φίλιππο, τη Ρωξάνη, τους δασκάλους του, η παντοτινή και με μόνιμη παρουσία σχέση στη ζωή του ήταν με τους συντρόφους του και ειδικά με τον Ηφαιστίωνα. Χωρίς να αποδίδεται οποιαδήποτε θηλυπρέπεια στο συναισθηματισμό των δύο ανδρών, η φιλία μεταξύ τους παίρνει τις αποχρώσεις λατρείας, μάλιστα τέτοιας λατρείας που να προκαλεί τη γυναικεία ζήλια: «Το μόνο που ενδιέφερε τον Ηφαιστίωνα ήταν ο Αλέξανδρος. Θεός, βασιλιάς, άνθρωπος, δεν είχε σημασία, αρκεί να 'ναι ο Αλέξανδρος ευτυχισμένος» (σελ. 77) ή «ποτέ δε θα 'μενε μόνος όσο είχε τον Ηφαιστίωνα» (σελ. 68). Πιστεύω πως ήταν τολμηρή και δύσκολη η απόφαση της Δικαίου να μιλήσει για τη σχέση των δύο αντρών. Ακόμη πιο δύσκολη όμως ήταν η προσπάθειά της να διαχωρίσει αυτό που είναι το ιστορικό αντρικό ιδεώδες και αυτό που προέρχεται από μια σύγχρονη αντίληψη για τη σχέση αντρών. Ο αρχαίος «έρωτας» μεταξύ αντρών δεν μπορεί να μπαίνει στα καλούπια της σημερινής εποχής.

Η Δικαίου ζητά από τον αναγνώστη της να γνωρίσει και να κατανοήσει τη βασική αντίθεση. Ο ιστορικός χρόνος στη δική της ιστορία για τον Αλέξανδρο προϋποθέτει το σεβασμό στα ήθη της αλλοτινής εποχής.

Με το *Ένα κουκούτσι στο στρατό του Μεγαλέξανδρου* ουσιαστικά ο ίδιος ο Αλέξανδρος χάνεται από την αφηγηματική σκηνή. Δεν παρακολουθούμε τη δική του ζωή και τις δικές του εξωτερικές και εσωτερικές δράσεις. Όλα φιλτράρονται μέσα από τη σχέση που αναπτύσσει μαζί του ο Φιλόλαος. Αυτό όμως που φέρνει τον Αλέξανδρο σε ρόλο πρωταγωνιστικό σχετίζεται όχι με τις πράξεις του, αλλά με το είδος της επίδρασης που ασκεί στους συγχρόνους του αλλά και στους μεταγενέστερους. Με αφορμή τη ζωή μιας πλασματικής προσωπικότητας, η αφήγηση μπορεί να διατηρεί και να σέβεται τις συνθήκες ζωής σε ένα ιστορικό παρελθόν και ταυτόχρονα να μπολιάζεται από ιδέες και απόψεις που απηχούν την επικαιρότητα της δικής μας εποχής.

Σε μεγάλο βαθμό επιτυγχάνεται αυτό που υπογραμμίζει ο D. Shemilt για το ρόλο του ιστορικού: «Είναι καθήκον του να αποδώσει τις ξένες νοοτροπίες του παρελθόντος με τρόπο ικανοποιητικά αναγνωρίσιμο από το σύγχρονο αναγνώστη, ώστε να τις δεχτεί “ως δικές του”, αλλά να τις δεχτεί χωρίς να μειώσει τις διαφορετικές και διακριτές μορφές τους [...] Επιτυγχάνει το στόχο του χρησιμοποιώντας τον εννοιολογικό εξοπλισμό του παρόντος για να δομήσει ένα μοντέλο σκέψης διαφορετικό από αυτό του παρόντος, μέσα στο οποίο τα γνωστά γεγονότα μπορούν να ανασυντεθούν και να κατανοηθούν» (παρατίθεται στο Σμυρναίος, 2008: 172). Στο *Ένα κουκούτσι στο στρατό του Μεγαλέξανδρου*, η μυθοπλασία επιτρέπει την αρμονική συνύπαρξη του παρελθόντος και του σήμερα, ταυτόχρονα όμως η γοητεία που ως απόηχος περιβάλλει μια προσωπικότητα όπως ο Αλέξανδρος, ο θρύλος που τον ακολουθεί δείχνουν πόσο πλασματικές και ακόμη-ακόμη άνευ σημασίας μπορεί να είναι οι χρονικές διακρίσεις μεταξύ παρόντος και παρελθόντος.

Βιβλιογραφία

Πρωτογενείς πηγές

- Γραμμένος, Μπάμπης (2010). *Μέγας Αλέξανδρος. Τα παιδικά του χρόνια*. Αθήνα, Άγκυρα (1^η έκδοση 1992).
- Δεληγιάννη-Αναστασιάδη Γεωργία (2012). *Μέγας Αλέξανδρος*. Αθήνα, Μίνωας (1^η έκδοση 1995).
- Δικαίου, Ελένη (2011). *Οι θεοί δεν πεθαίνουνε στην Πέλλα*. Αθήνα, Πατάκης (1^η έκδοση 1995).
- Μανδηλαράς, Φίλιππος (2010). *Ο Μέγας Αλέξανδρος*. Αθήνα Παπαδόπουλος 2010.
- Σταματελόπουλος, Παντελής - Μαρία Ηλιοπούλου (2001). *Ένα κουκούτσι στο στρατό του Μεγαλέξανδρου*. Αθήνα, Κέδρος.

Δευτερογενείς πηγές

- Dodds, E. R. (1977). *Οι Έλληνες και το παράλογο*. Μετάφραση Γ. Γιατρομανωλάκης. Αθήνα, Καρδαμίτσα.
- Jenkins, Keith (1995). “On What is History?” *From Carr and Elton to Rorty and White*. London and New York, Routledge.
- Jenkins, Keith (2003). *Re-thinking History*. London and New York, Routledge.
- Κανατσούλη, Μένη (2004). ‘Ανάμεσα στην ελληνικότητα και την

- πολυπολιτισμικότητα στο σύγχρονο μυθιστόρημα για παιδιά και νέους'. Στο *Το σύγχρονο ελληνικό παιδικό-νεανικό μυθιστόρημα* (επιμ. Τ. Τσιλιμένη). Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Σύγχρονοι ορίζοντες, 72-82.
- Λε Γκοφ, Ζακ (1998). *Ιστορία και μνήμη* (μετάφραση Γ. Κουμπουρλής). Αθήνα, Νεφέλη.
- Μάντογλου, Άννα (2010). *Κοινωνική μνήμη κοινωνική λήθη*. Αθήνα, Πεδίο.
- Marcella, Rita (1993). 'The role and value of biography for children'. Στο *Biography and children* (επιμ. S. Hannabuss - R. Marcella). London, Library Association Publishing, 7-39.
- Nilsson, M. P. (¹1997). *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής θρησκείας* (μετάφραση Α. Παπαθωμοπούλου). Αθήνα, Παπαδήμα.
- Ricoeur, Paul (1990). *Η αφηγηματική λειτουργία* (μετάφραση Β. Αθανασόπουλος). Αθήνα, Καρδαμίτσα.
- Σαχίνης, Απόστολος (²1971). *Το ιστορικό μυθιστόρημα*. Θεσσαλονίκη, Κωνσταντινίδη.
- Σμυρναίος, Αντώνης (2008). *Η Διδακτική της Ιστορίας*. Αθήνα, Γρηγόρη.
- Watkins, Tony (2009). 'Χώρος, ιστορία και κουλτούρα. Το περιβάλλον της Λογοτεχνίας για Παιδιά'. Στο *Κατανοώντας τη Λογοτεχνία για Παιδιά* (μετάφραση Χ. Μητσοπούλου, επιμ. P. Hunt). Αθήνα, Μεταίχμιο, 96-130.

---

¹ Σύμφωνα με το National Curriculum Working Group Final Report, στο Σμυρναίος, 2008: 92.

² Μια πρώτη αναφορά στο βιβλίο αυτό και τον πολυπολιτισμικό του χαρακτήρα στο άρθρο μου 'Ανάμεσα στην ελληνικότητα και την πολυπολιτισμικότητα στο σύγχρονο μυθιστόρημα για παιδιά και νέους. Στο *Σύγχρονο ελληνικό παιδικό-νεανικό μυθιστόρημα* (επιμ. Τ. Τσιλιμένη). Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Σύγχρονοι ορίζοντες 2004, σσ.72-82.